

SHAXS SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY NAZORAT
SHAKLLARI

Jo'rayeva Kaniza Akbarovna

„ALFRAGANUS” Universiteti Pedagogika va
psixologiya yo'nalishi bakalavr
3-bosqich talabasi.

Annotatsiy: *Shaxs biologik tur bo'lishi bilan bir vaqtning o'zida muayyan tarixiy davr va ma'lum mamlakatdagi ijtimoiy muhitning ham farzandi hisoblanadi. Shaxsning qaysi tarixiy davrda, qaysi ijtimoiy muhitda yashashiga qarab uning fe'l-atvorida jiddiy o'zgarishlar bo'ladi. Shaxs va jamiyatning shakllanishi hamda tarixiy takomilida ijtimoiy mehnat, nutq va tafakkur tarzining o'zgarishi, oila-nikoh munosabatlari takomillashishining ham ahamiyati katta bo'lgan.*

Ushbu ilmiy maqolada har qanday shaxs ma'lum bir jamiyat a'zosi sifatida yashar ekan, faoliyat ko'rsatar ekan, u albatta ana shu jamiyat tomonidan o'rnatilgan ijtimoiy nazoratga amal qilishin haqida muallif tomonidan fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: *ijtimoiy nazorat, ijtimoiy sanksiya, ijtimoiy me'yor, ustanovka*

Shaxs avvalo o'zining qadr-qimmatini va kamchiliklari bilan jamiyat hayotida faol qatnashganligi hamda ta'lim-tarbiya natijasida yuzaga kelgan o'zining kuchli va kuchsiz tomonlari bilan paydo bo'lgan konkret tirik odamdur.

Har qanday shaxs ma'lum bir jamiyat a'zosi sifatida yashar ekan, faoliyat ko'rsatar ekan, u albatta ana shu jamiyat tomonidan o'rnatilgan ijtimoiy nazoratga amal qilishga harakat qiladi.

Ijtimoiy nazorat – bu shaxsning xulqiga, qadryatlariga, tasavvurlariga va ustanovkalariga nisbatan jamiyatdagi guruhlarining yoki jamoatchilikning ta'siridir. Ijtimoiy nazoratga ekspektatsiya, me'yor va sanksiyalar kiradi. Ekspektatsiya – aynan shaxsga nisbatan atrofda gilarining kutish shaklidagi talablaridir. Ijtimoiy me'yor – ma'lum vaziyatlarda shaxsning nima deyishi, o'ylashi, his qilishi, nima qilishini ko'rsatuvchi namunalar yig'indisidir. Ijtimoiy sanksiyalar – ijtimoiy nazoratning muhim vositalaridan biri sifatida shaxsga nisbatan qo'llaniladigan ta'sir choralaridir.

Shaxsni shakllantirish muammolarini ko'rib chiqishda shuni ta'kidlash kerakki, inson shaxs sifatida jamiyatdan (jamiyatdan), ijtimoiy muhitdan tashqarida yashay olmaydi. Insonning ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabati jarayonida shaxsiyatning shakllanishiga ta'sir qiluvchi bir qator ijtimoiy-psixologik hodisalar yuzaga keladi. Shunday qilib, shaxsning shaxs sifatida shakllanishi ma'lum tarixiy va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda sodir bo'ladi.

Shaxsning ijtimoiylashuvi - ta'lim-tarbiya ta'sirida inson psixologik funksiyalarining takomillashuvi, ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar, xulq-atvor me'yor va qoidalarining o'zlashtirilishi, dunyoqarashining boyish jarayoni va natijasi. Ijtimoiylashuv jarayoni o'zining sifat xususiyatlariga, tarkibiga, qonuniyatlariga, omillariga, shartsharoitlariga, boshqarilishiga va ijtimoiylashgan insonda namoyon bo'lishiga (uning xususiyatlari, sifatleri, o'ziga xosliklari) ko'ra murakkabdir. Ana shu sababli u o'zida turli fanlar tomonidan ko'rib chiqiladigan ijtimoiylashuvning xilma-xil - madaniy, axloqiy, xuquqiy, mehnat, psixologik ko'rinishlarini aks ettiradi. Pedagogika haqida gap ketganda esa, bu sohadagi ijtimoiylashuv jarayoni pedagogikaning predmeti, sohasi va ehtiyojlarining o'ziga xosligini hisobga olib, pedagogik ijtimoiylashuv turi sifatida alohida e'tibor bilan qarab o'tiladi. Bu insonning dunyoga kelgan vaqtdan boshlab ijtimoiy belgilangan va muhim pedagogik yangidan shakllanuvchi tajribalarni - tarbiyalanganlik, ta'lim olganlik, ma'lumotlilik va rivojlanganlik hamda ularning kelgusidagi butun umri mobaynida muttasil o'zgarib borishi (mukammallashuvi) jarayoni va yuzaga kelish natijasidir. Bu holda shaxsga nisbatan sust ravishda yondashuv kuzatilmaydi, balki u ijtimoiy munosabatlarning va pedagogik tizimning sub'yekti sifatida, tajriba egallashda faollik va mustaqillikni namoyon qiluvchi hamda o'zo'zini shakllantiruvchi, shu bilan birga o'z hayot yo'li uchun javobgarlikni his etuvchi sub'yekt sifatida qaraladi.

Shaxs rivojlanishi. Odamning ijtimoiy mavjudot sifatida shaxsga aylanishi uchun ijtimoiy muhit sharoitlari va tarbiya kerak bo'ladi. Ana shular ta'sirida odam inson sifatida rivojlanib boradi va shaxsga aylanadi. Rivojlanish shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayondir. Rivojlanish mohiyatan oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga, eski sifatlardan yangi holatlarga o'tish, yangilanish, yangining paydo bo'lishi, eskining yo'qolib borishi, miqdor o'zgarishining sifat o'zgarishiga o'tishini ifodalaydi. Rivojlanishining manbai qarama-qarshiliklarni o'rtasidagi kurashdan iboratdir. Bola shaxsining rivojlanishi inson ijtimoiy mavjudotdir degan falsafiy ta'limotga asoslanadi. Ayni vaqtda inson tirik, biologik mavjudot hamdir. Demak, uning rivojlanishida tabiat rivojlanishining qonuniyatlari ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, shaxs bir butun mavjudot sifatida baholanar ekan, uning rivojlanishiga biologik va ijtimoiy qonuniyatlari birgalikda ta'sir etadi, ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Chunki shaxsning faoliyati, hayot tarziga yoshi, bilimi, turmush tajribasi bilan birga boshqa fojiali holatlar, kasalliklar ham ta'sir etadi. Inson butun umri davomida o'zgarib boradi.

U ham ijtimoiy, ham psixik jihatdan kamolga etadi, bunda bolaga berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq bo'lsa, u jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Chunki rivojlanish tarbiya ta'siri ostida boradi. Shaxsning fazilatlarini to'g'ri ko'rish va bexato baholash uchun uni turli munosabatlar jarayonida kuzatish lozim. Demak, shaxsni rivojlantirish vazifasini to'g'ri hal etish uchun uning xulqiga ta'sir etuvchi omillar hamda shaxs xususiyatlarini yaxshi bilish zarur.

Xulosa qilib aytganda, shaxsning ijtimoiylashuvi orqali bir birlarini shaxsiyatini, o'ziga xosligini shakllantiradilar. E'tiqodlari, xatti - harakatlari munosabatlariga ta'sir qiladi. Insonning jamiyatdagi o'z o'rnini topishida oilaning, tizimli ta'limning roli katta. Individning ayniqsa, o'smirlik Yoshi uning ijtimoiylashuvida muhim rol o'ynaydi. Ayni shu paytda uning atrofidagi o'rtoqlari bilan muloqot jarayoni, ota onasining diqqat-e'tibori, u bilan suhbatlar uyushtirishi hissiyotlarini, fiziologik o'zgarishlarini psixikasiga ta'sirini bilishi uning o'rnini topishida ahamiyatlidir.

FOYDALANILGAN ADABIOTLAR RO'YXATI:

- 1.V. Karimova. Ijtimoiy psixologiyava amaliyot. – T.:2009
- 2.Andreeva G.M. ijtimoiy psixologiya. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik . M:Aspect Press, 2022 Yil.
- 3.F.I.Xaydarov, N.I.Xalilova. Umumiy psixologiya. Bakalavriat yo'nalishi:5140800-pedagogika va psixologiya talabalari uchun darslik.T.:2010